סוגיא בדף

העריך מאה (ערכין ד)

גליון 514

בדף ד. אין לי אלא אחד שהעריך אחד, אחד שהעריך מאה מנין, ת״ל נפשות. ופירש״י אין לי אלא אחד שהעריך אחד כדכתיב איש כי יפליא נדר בערכך, עכ״ל. דהיינו אחד שאמר ערך של אדם אחד מסוים עלי.

וצ״ב מה היתה ההו״א שא״א להעריך יותר מאחד, ומה נתחדש במסקנת הדברים. ובתוס׳ (בד״ה אחד שהעריך מאה מנין) כתבו כגון שאמר ערך פלוני ופלוני ופלוני עלי דהזכיר ערך בלשון יחיד, דס״ד לא הוי ערך, קמ״ל. משמע מתוס׳ דהבעיה היא בלשון, שהיות ופתח בלשון יחיד, ערך, וסיים בהרבה אנשים, ס״ד דלא יתחייב בשום ערך, קמ״ל שחייב כפי שנדר דהיינו כמספר האנשים שהעריך. ואם העריך מאה יהיה חייב במאה ערכין.

ובשטמ״ק בשם הרא״ש הקשה תימה מה לי אם העריך מאה ומה לי אם העריך אחד, מידי דהוה אמקדיש מאה בהמות כאחת. וי״ל דהא דאיצטריך לרבויי מירי כשאמר ערך פלוני ופלוני ולא אמר ערכי בלשון רבים דסד״א ערך אראשון לחודיה קאי קמ״ל.

הרי שפירש כדברי התוס׳ דהבעיה היא לשונית שפתח בלשון יחיד אבל בתוס׳ כתבו דס״ד לא הוי ערך, והיינו דמחמת קלקול הלשון לא יחול כלל. ואילו בשטמ״ק כתב דסד״א ערך אראשון לחודיה קאי והיינו דיתחייב רק אחת, קמ״ל שחייב על כולן.

החזו״א (ערכין סי׳ כט, אות י׳) כתב צ״ע למה לי קרא לזה. ומה שפירשו בתוס׳ בזה קשה לעמוד על עיקר כוונתם. ונראה לפרש דהכא מירי שאמר ערך מאה עלי ופי׳ שהוא נדר אחד של ערך המאה. ואם הוא עשיר נותן ערך של כל המאה, אם היו כולם מבן חודש עד ה׳ שנים נותן מאה פעמים ה׳ שקל וכו׳ ואם אין לו כל הערך נידון בהישג יד ונותן מה שיש בידו ומפטר ואפילו בשקל אחד. וזה שחידשה תורה שיוכל לעשות ערך אחד במאה אנשים אבל אם קיבל עליו מאה ערכין של מאה אנשים א״צ קרא והוי כקבל מאה ערכין בזה אחר זה וכו׳. ובסוף כתב דזהו גם כוונת התוס׳ בסוגיין כיון דאמר ערך ולא ערכין ע״כ ערך אחד קאמר.

מבואר בחזון איש דהוי ערך אחד גדול ולא מאה ערכין נפרדין וזהו שנתחדש שיכול לעשות ערך אחד עם כמה אנשים. אבל בתוס׳ משמע דס״ד דלא חל הערך כלל והקמ״ל הוא דהוי ערך. ולפי החזו״א הקמ״ל הוא דהוי ערך אחד. ואולי זה כוונתו דסד״א דהיות ואמר אחד והזכיר הרבה אנשים אז א״א לעשות כזה ערך ולכן לא חל כלל. וקמ״ל דהוי באמת ערך אחד אע״פ שכלל בזה הרבה אנשים, דכתיב בנפשות שיש ערך של נפשות רבות.

גם בחי׳ הגרי״ז ביאר דחידוש הדין הוא דאע״ג דהעריך מאה אנשים נידון בתורת ערך אחד. והנפק״מ תהא בדין הישג יד. וביאר בשיעורי רבנו משולם דוד הלוי דאם היו ערכין נפרדים הוו עבדינן ליה הערכה והישג יד על כל אחד ואחד בפני עצמו והיה צריך לתת לפחות מאה סלעים. והשתא דיינינן ליה בערך אחד, ואם אין לו אלא סלע אחד יהיב סלע אחד ונפטר מנדרו.

והביא ראיה לדבריו מהרמב״ם (פ״א ערכין הי״ח) שכתב האומר ערך אלו עלי נותן ערך כולן וכו׳ ואם היה עני נותן על ידי כולם ערך אחד עני. מבואר דכולהו הוו חד ערך.

וכן הביא מהתוספתא (פ״ב ה״ז) האומר ערכן של עשרה עלי אם היה עני נותן ע״י כולן ערך עני. משמע דהוי ערך אחד, ולכן יש בו דין של הישג יד לשלם סלע אחד בלבד.

אמנם קצת קשה ללמוד בגמ׳ שכל החידוש של הברייתא הוא דהוי ערך אחד ונפק״מ לעני, דבברייתא נאמר אין לי אלא אחד שהעריך אחד, אחד שהעריך מאה מנין, ת״ל נפשות. משמע דמנין דהוי ערך בכלל וכלשון התוס׳ דס״ד לא הוי ערך. ולפי דבריהם הנידון הוא האם הוו הרבה ערכין או רק ערך אחד. אלא דגם השטמ״ק למד דסד״א ערך אראשון לחודיה קאי קמ״ל. והיינו דההו״א היתה שיחול ערך רק לאדם אחד

וקמ״ל דחל כלפי כולם, ולא היתה ההו״א שלא יחול כלל. אלא דלשטמ״ק הקמ״ל הוא דהוו הרבה, ולפי החזו״א והגרי״ז הקמ״ל הוא דהוי ערך אחד.

ובדברי הרמב״ם הנ״ל כתב בלחם משנה נראה לכאורה דצריך שיגיע סלע לכל אחד ואחד מהנערכים דהא אמרינן לקמן בפרק ג׳ דכל פחות מסלע לאו ערך הוא אע״פ שהוא עני, וכיון שאמר ערך כל אלו עלי צריך לתת לכל אחד סלע, ואם לא יגיע סלע לא הוי נתינה.

הרי שלמד הלח״מ שאין זה ערך אחד אלא חייב ערך לכל אחד מהנערכים. וי״א דהדבר תלוי בגירסא ברמב״ם, דהלח״מ גרס ברמב״ם נותן ע״י כולם אבל הגירסא שלנוהיא נותן ע״י כולם ערך אחד עני, ולפי גירסא זו משמע שאינו נותן בס״ה אלא סלע אחד. ובתוספתא הנ״ל הגירסא היא נותן ע״י כולם ערך עני. ולא כתוב אחד אבל יש שם התוספת ערך עני, ואפשר לפרש ערך עני אחד או ערך עני לפי מנין הנערכים.

ובספר נתיבות ים רצה לחדש שגם לפי הלח״מ שמשלם ערך כמנין הנערכים יתכן דהכל הוי ערך אחד. וביאר דהדין סלע אינו שהעני נפטר בסלע אלא דלעני סלע הוא השיעור הפחות שאפשר לקצוב לערך הנערך וכאן שהעריך מאה אנשים הסכום לעני בהישג יד הוא מאה סלעים. ואין זה מאה ערכין אלא ערך אחד גדול.

והנה גם בשפת אמת הקשה על הגמ׳ מה הס״ד לחלק בין אחד למאה. ותירץ דאם אמר דמי עשרה אלו עלי ששמין בדמיהן היה המחיר יותר זול כי כשמוכרים כמות ביחד המחיר יותר זול. וממילא הו״א דגם בערך היות והעריך הרבה ביחד יהיה הערך פחות מהסכום הקבוע בתורה. וקמ״ל נפשות דמחשבין כל אחד בנפרד ולכן סכום החיוב הוא עבור כל המאה נפשות.

אלא דהקשה דלפי״ז ההו״א היתה שישלם פחות ובגמ׳ משמע דס״ד שלא יחול הערך כלל. וגם יש להקשות איזה סכום היה חייב אם היה חייב פחות מהסכום של הרבה יחידים.

ועוד קשה דבשלמא בדמים שמשערים כמה שווה בשוק אז ניתן לומר שבנודר כמות של אנשים יחד יתחייב סכום קטן יותר אבל ערך הרי נקבע לפי הגיל ולא משנה כמה שווה בשוק א״כ למה שנחשוב שבערך של מאה יתחייב סכום אחר.

ואפשר לומר דחדא מתרצתא בחבירתה דהיות והתורה קבעה ערך לכל אחד ולא קבעה ערך לקבוצה אז באופן שהעריך הרבה לא יהיה להם ערך כלל, ולכן ס״ד שלא יחול כלל ויהיה פטור לגמרי, קמ״ל נפשות שחייב כמנין כל אחד, ולא מתחשבים בערך בזה שהעריך קבוצה.

והנה בחי׳ הגרי״ז (דף ב) חידש שהדין של דמים באדם אינו שמתחייב לשלם שוויות האדם כמו אדם שנודר דמי שלחן למשל אלא הוי פרשה מיוחדת של דמים והיא שייכת לפרשת ערכין. וכמו שנתחדש פרשת ערכין באדם כך נתחדש פרשת דמים. ובזה יישב כמה עניינים. בערכין יש דין מיוחד שחייב באחריות עד שיגיע הכסף לגזבר ובסתם הקדשות אם נאבד הכסף אינו חייב באחריות. והרמב״ם פסק (פ״ג ערכין הי״ג) דגם במפריש דמיו אם נאבדו חייב באחריותם כמו בערכין. ותוס׳ (ב. בד״ה לאתויי מנוול וכו׳) הקשו אמאי מוכה שחין אין לו דמים הא אפשר למוכרו לקנס. ותירץ הגרי״ז לפי הנ״ל דדמי האדם הם רק מצד עצם החפצא שלו אבל מה שיכול לטכס עצות ולהרויח אין זה שווי בעצם האדם אלא שוויות בעלמא.

ולפי״ז העיר בנתיבות ים על דברי השפת אמת שכתב דבדמים אם נדר דמי כמה בני אדם המחיר יהיה יותר זול, דיתכן דאינו כן אם הדין דמים אינו נקבע ע״פ שוויותם במקרה אלא דמי האדם נקבעים מצד עצם החפצא שלהם, ולכן לא נשער כמה אנשים יחד במחיר שונה אלא יהיה חייב דמי כל או״א לפי מה שהוא.

אלא דבשיעורי רבנו משולם דוד הלוי ביאר (עמ׳ ו׳) דדברי הגרי״ז נאמרו אליבא דהרמב״ם אבל בתוס׳ מוכח דס״ל דהוו כדמים בעלמא. וא״כ גם לדברי הגרי״ז אפשר לומר כדברי השפת אמת אליבא דהתוס׳.

ויש עוד להעיר למה הברייתא אומרת העריך מאה ולא העריך שנים או עשרה. ולפי השפ״א זה יותר מובן כי במכירה של הרבה ודאי ישתנה המחיר של כולם אבל בשנים או שלשה אולי לא. ולפי החזו״א והגרי״ז צריך לומר שקמ״ל שאפילו שנדר כאן נדר גדול מאד אינו אלא נדר אחד ובעני די שישלם סלע אחד ויפטר מכל הנדר. ובתוספתא הגירסא ערכן של עשרה, והרמב״ם נקט ערך אלו עלי ולא ציין מספר אלא שאמר בלשון רבים אלא שדיבר על אנשים מסוימים שידוע מה גילם ולא סתם שאז הוי ערך סתם (עי׳ דף ד:).